

Inleiding: peer-review als een gamechanger voor geschiedfilosofen

Herman Paul

Als ik achter de kathedraal in Lipsius 019 mijn best doe om geschiedenisstudenten in te wijden in de wondere wereld van de geschiedfilosofie, put ik mij graag uit in voorbeelden. In mijn ervaring blijven abstracte begrippen namelijk in de lucht zweven, ver boven de hoofden van de studenten, als ik ze niet uitleg aan de hand van herkenbare voorbeelden. Daarom bespreek ik stevast een paar klassiekers uit het vak – boeken als *Ordinary Men* van Christopher Browning – of, iets dichterbij huis, het werk dat we dagelijks doen. ‘Als jullie een werkstuk schrijven’, zeg ik, ‘schat je ook voortdurend in, bewust of onbewust, hoe bruikbaar een bron is voor het argument dat je wilt maken.’ Of: ‘Als ik een artikel schrijf, probeer ik ook te bedenken: wat zou iemand tegen mijn betoog kunnen inbrengen?’

Dat studentenwerkstuk en het artikel van de docent zijn bijna inwisselbare voorbeelden. Beide berusten op historisch onderzoek, proberen een historisch verschijnsel te verklaren en doen dat in gesprek met bestaande literatuur. Beide essays zijn ook talige constructies, die je zou kunnen analyseren op woordgebruik of verhaalvormen (‘narratieve sjablonen’). Maar er is één belangrijk verschil. Terwijl het studentenwerkstuk meestal maar één lezer kent – de docent die er een cijfer voor moet geven – gaat het artikel van de beroepshistoricus langs heel wat kritische meelezers. De meeste historici hebben de gewoonte hun conceptartikelen aan collega’s voor te leggen. Als ze het manuscript vervolgens indienen bij een tijdschrift, stuurt de redactie het door naar twee of meer reviewers, die met hun commentaar de redactie helpen een beslissing te nemen: gaat dit stuk gepubliceerd worden, al dan niet na een verbeterronde, of wordt het afgewezen? En als het artikel eenmaal online staat, vindt het als het goed is zijn weg naar de voetnoten van andere publicaties. Collega’s reageren erop, soms met een simpele verwijzing (‘zie hierover artikel X van collega Y’), maar als het meezit met uitvoeriger commentaar – wat vooral gebeurt als het artikel nieuwe wegen baant of controversiële thesen opwerpt.

Al dit kritische meedenken van vakgenoten, formeel of informeel, noemen we *peer review*. Daarbij onderscheiden we tussen *pre-publication* en *post-publication* peer review. Over die eerste fase is tegenwoordig veel te doen. Is het wel eerlijk om de publicatie van een artikel te laten afhangen van commentatoren die soms heel andere interesses hebben of methoden

prefereren dan de auteur van het ingediende manuscript? Werkt het procedé geen conformisme in de hand, omdat out-of-the-box ideeën nooit alle reviewers zullen overtuigen? Daar komt bij dat het systeem in haar voegen kraakt, omdat vrijwilligers voor onbetaalde peer review-arbeid steeds moeilijker zijn te vinden.¹ *Post-publication* peer review heeft van deze problemen gelukkig minder last. Al verschijnen er meer boeken dan recensenten ooit kunnen behappen, het wetenschappelijke principe dat je je eigen bevindingen vergelijkt met die van anderen zorgt ervoor dat de belangrijkste studies na kortere of langere tijd als vanzelf opduiken in de voetnoten van nieuwe publicaties. In het historiografische debat worden ideeën getoetst, hypothesen bijgesteld en niet-overtuigende interpretaties terzijde geschoven.

Tot voor kort hadden geschiedfilosofen voor dit soort peer-reviewprocessen weinig oog. Hun interesse ging uit naar thema's als de waarheid van historische uitspraken, de relatieve plausibiliteit van historische interpretaties en de vormen die historische verklaringen kunnen aannemen. Hoe die uitspraken, interpretaties of verklaringen precies tot stand komen – of er wel of geen collega's kritisch meedenken – is voor hun juistheid of geldigheid niet van belang. In termen van Karl Popper: die ontstaansgeschiedenis behoort tot de *context of discovery* ('how it happens that a new idea occurs to a man'), niet tot de *context of justification* ('whether the idea is justified').²

Maar hoe 'justified' is dit onderscheid zélf? Als je buurjongen je vertelt dat 8 tot de macht 3 gelijk is aan 512, kun je de juistheid van die berekening controleren zonder de vraag te stellen hoe hij eigenlijk bij die 512 is gekomen. Of hij het zelf heeft uitgerekend, opgezocht op internet of afgekeken van een klasgenoot is voor de juistheid van het antwoord irrelevant. Maar bij historisch onderzoek ligt dat niet zo eenvoudig. Je kunt als lezer het onderzoek niet overdoen. Als je niet goed in de thematiek bent ingevoerd, is het lastig een boek op zijn merites te beoordelen. Hoe evenwichtig is het exposé; waaraan gaat het stilzwijgend voorbij? Als lezer ga je daarom af op het oordeel van deskundigen: reviewers die het manuscript voor publicatie beoordelen en recensenten die na publicatie hun bevindingen met

¹ Zie bijvoorbeeld Malcolm Tight, 'Critical Reflections on the Journal Peer Review Process', *Higher Education Research and Development* 43 (2024) 1203-1209; Nikki Forrester, 'Fed Up and Burnt Out. "Quiet Quitting" Hits Academia', *Nature* 615 (2023) 751-753.

² Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (Londen 1959) 31.

vakgenoten delen. ‘Peer reviewed’ is dus een kwaliteitskeurmerk: het zegt dat een studie de kritische blik van collega’s heeft doorstaan.

Terecht hebben geschiedfilosofen hieruit afgeleid dat Poppers *context of justification* zich niet scherp laat onderscheiden van de *context of discovery*. Maar dat ging niet zonder slag of stoot. De eerste stap werd gezet door filosofen die nadachten over de notie van ‘waarheid’. Zolang je vasthoudt aan de correspondentietheorie van waarheid – een uitspraak is waar als deze overeenkomt met een stand van zaken in de werkelijkheid – kun je het waarheidsgehalte van een historisch betoog niet rechtstreeks vaststellen: je hebt immers geen tijdmachine waarmee je het verleden zelf kunt inspecteren. Je zult je daarom met indirecte criteria (*truth-tracking criteria*) moeten behelpen: de mate waarin een betoog zorgvuldig onderbouwd is, met de bronnen overeenstemt en objectief van premisses naar conclusies redeneert.³ Dit zijn, niet toevallig, criteria van het soort dat ook reviewers hanteren. Kun je daaruit afleiden dat de maatstaven die peer reviewers aanleggen graadmeters zijn voor het waarheidsgehalte van historische betogen?

Ja, zeiden geschiedfilosofen als Raymond Martin en Mark Day: als we begrippen als ‘waarheid’ voor de historische wetenschap willen operationaliseren, moeten we onderzoeken hoe historici de plausibiliteit van elkaars werk beoordelen. Laten we daarom in kaart brengen wat voor kwaliteitscriteria reviewers in de geschiedwetenschap hanteren. Beide geschiedfilosofen deden dat op hun eigen manier: Martin door historiografische debatten te analyseren en Day door recensies te ontleden. (Waarom beiden kozen voor *post-publication* review, zal geen toelichting behoeven: *pre-publication* review is vertrouwelijk en laat daarom veel minder publiek toegankelijke sporen na.) Interessant genoeg waren hun bevindingen bijna identiek. Zowel Martin als Day concludeerde dat de overtuigingskracht van een historisch betoog afhangt van de mate waarin het accuraat, volledig, genuanceerd en met bronnen onderbouwd is.⁴ Filosofisch gezien is dit een belangwekkende conclusie. Martin en Day definieerden het begrip ‘waarheid’ niet zelf; ze lieten dit over aan peer reviewers in de geschiedwetenschap.

Op deze tweede stap volgde recent een derde. Martin Jay betoogde dat reviewers niet alleen de kwaliteitsstandaarden van de geschiedwetenschap definiëren en implementeren, maar ook een actieve rol spelen in het proces

³ Noël Carroll, ‘Interpretation, History, and Narrative’, *The Monist* 73 (1990) 134-166, aldaar 161.

⁴ Raymond Martin, ‘Progress in Historical Studies’, *History and Theory* 37 (1998) 14-39, aldaar 27; Mark Day, *The Philosophy of History. An Introduction* (Londen 2008) 24.

van kennisverwerving. Reviewers zijn *co-creators of knowledge* voor zover hun ideeën, suggesties en tegenwerpingen een plek krijgen in het gepubliceerde werk. Dat betekent dat we ons niet moeten verkijken op de ene auteursnaam die boven het artikel of op het kaft van een boek staat. Achter deze ene naam gaat een hele groep historici schuil die op enigerlei wijze hebben bijgedragen aan het resultaat. Bovendien spelen vakgenoten na publicatie een cruciale rol in het valideren van de opgedane kennis. Pas in het historiografische debat wordt duidelijk welke inzichten overeind blijven en welke moeten worden bijgesteld. Met een lelijke term spreekt Jay daarom over ‘institutional justificationism’ – dat wil zeggen, over de rechtvaardiging (‘justification’) van historische kennis via mechanismen (‘institutions’) als peer review.⁵

Nu opent dit een doos van Pandora. Wie zijn die peer reviewers precies? Zijn het recensenten in vakbladen en collega’s die beoordelingsrapporten voor professionele tijdschriften schrijven, of ook commentatoren op internet? Aan welke eisen moet je voldoen – een MA-diploma op zak of een succesvol afgerond promotietraject – om tot het illustere gezelschap van peer reviewers te worden toegelaten? En wie bepaalt die eisen dan? Kun je daartegen in beroep? Op deze kwesties zullen geschiedfilosofen nog even moeten kauwen.

Belangrijker is echter dat groeiende interesse voor peer review een wissel omzet in de geschiedfilosofie, of misschien zelfs twee wissels. ‘Institutional justificationism’ nodigt geschiedfilosofen uit hun conceptuele analyse – waar ze vanouds sterk in zijn – uit te breiden met empirische analyse. Wie niet in abstracto wil spreken over wat ‘waarheid’ betekent, maar wil nagaan hoe peer reviewers het waarheidsgehalte van historische interpretaties bepalen, zal een beweging moeten maken van ‘conceptual’ naar ‘empirical philosophy of history’.⁶ Dat wil zeggen dat geschiedfilosofen toenadering zullen moeten zoeken tot collega’s die ervaring hebben met empirische studie van historische wetenschap, zoals historici van de geschiedschrijving. Net zoals wetenschapsfilosofen en wetenschapshistorici elkaar ooit vonden in wat ze ‘history and philosophy of science’ (HPS) noemden, zouden geschiedfilosofen en historiografen kunnen samenwerken in een ‘history and philosophy of history’ (HPH), waarin historische en filosofische analyses van

⁵ Martin Jay, ‘Historical Truth and the Truthfulness of Historians’, in: Christian B. Miller en Ryan West (red.), *Integrity, Honesty, and Truth Seeking* (Oxford 2020) 240-273.

⁶ Raymond Martin, *The Past Within Us. An Empirical Approach to Philosophy of History* (Princeton 1989) 3-15.

praktijken zoals peer review elkaar verrijken.⁷ Peer review is, met andere woorden, een gamechanger voor zover ze geschiedfilosofen uitdaagt conceptuele analyse te koppelen aan empirisch onderzoek.

In het verlengde hiervan zou nog een tweede gamechanger denkbaar zijn. Terwijl geschiedfilosofen gewend zijn interpretaties, verklaringen en verhalen op te vatten als producten van individuele historici, wijst peer review op de sociale aspecten van het historisch bedrijf. Peer review is een groepsactiviteit, die kennis oplevert waaraan meerdere mensen hun steentje hebben bijgedragen. Dit brengt ons op het terrein van de sociale epistemologie – een relatief nieuw, maar sterk groeiend vakgebied in de analytische filosofie. Zoals de naam al zegt, is *social epistemology* geïnteresseerd in groeps-kennis. Een van haar centrale vragen luidt: Wat betekent het om kennis op gezag van iemand anders (een journalist, een wetenschapper) aan te nemen? Voor zover historici werken met bronnen – getuigenissen van auteurs in het verleden – is deze vraag onmiddellijk relevant voor de geschiedfilosofie. Nog relevanter is echter een tweede onderzoeksvraag: Wat betekent het om kennis op te vatten als product van een groepsproces? Kan kennis het eigendom zijn van een collectief? En, zo ja, volgt daaruit dan dat individuen deze kennis altijd maar ten dele bezitten of kunnen overzien?⁸ Een sociale epistemologie van de geschiedwetenschap is nog door niemand ontwikkeld, maar zou een logische vervolgstap zijn voor geschiedfilosofen die hebben ontdekt hoe belangrijk peer review voor hedendaagse historici is.

En wat dit heeft te maken met de vijf artikelen in dit nummer van *Leidschrift*, gebaseerd op papers of scripties die zijn geschreven in het kader van de Leidse BA of MA Geschiedenis? Voor zover ik weet, zijn de stukken niet ter beoordeling naar externe peer reviewers gestuurd. Maar in artikelvorm betreden ze de wetenschappelijke openbaarheid: ze stellen zich bloot aan *post-publication* peer review. Met een beetje geluk worden ze de komende jaren geciteerd door historici die naar vergelijkbare thema's onderzoek doen. (Wie

⁷ Herman Paul, 'History and Philosophy of History (HPH). A Call for Cooperation', in: Jouni-Matti Kuukkanen (red.), *Philosophy of History. Twenty-First Century Perspectives* (Londen 2020) 165-179.

⁸ Ik ontleen deze 'central topics in social epistemology' aan Cailin O'Connor, Sanford Goldberg en Alvin Goldman, 'Social Epistemology' (22 maart 2024), in: Edward N. Zalta en Uri Nodelman (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, online op <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/> (geraadpleegd 22 oktober 2024). Zie ook Miranda Fricker e.a. (red.), *The Routledge Handbook of Social Epistemology* (Londen 2018).

‘Leidschrift’ intypt in Google Scholar, ziet dat dit geen onrealistische gedachte is: sommige artikelen zijn in de secundaire literatuur al tien of twintig keer aangehaald.)

Concreet gaat het om de volgende bijdragen. Aan de hand van fresco’s in Pompeï laat Babs van Eijk zien hoe kleding in het Romeinse Rijk een uiting van sociale status kon zijn. Ze interpreteert de fresco’s als bijdragen aan een gesprek zonder woorden over sociale verschillen in een stedelijk milieu. Robin Koch onderzoekt vervolgens hoe Stefanus I van Hongarije fungeerde als een *lieu de mémoire* met uitgesproken politieke connotaties. Al in de veertiende eeuw beriepen Hongaarse machthebbers zich graag op hun elfde-eeuwse voorganger, onder andere door zich in woord en beeld te representeren als rechtstreekse afstammelingen van de koning die in 1083 heilig was verklaard. Daan van den Mark gaat na waarom suikerproducenten in Nederlands-Indië rond 1900 op zoek gingen naar afzetmarkten in China en Japan. Zijn verklaring is dat het Nederlandse overheidsbeleid te protectionistisch werd, waardoor het onrendabel werd om suiker naar Nederland te verschepen. Ina-Maria Duynhouwer voert twee Russische vrouwen ten tonele die zich in de late jaren van het Keizerrijk ontpopten tot gewelddadige revolutionairen. Ze betoogt dat context, klasse en leeftijd belangrijke variabelen waren, maar dat de stap van deze vrouwen niet verklaard kan worden zonder aandacht voor hun individuele persoonlijkheden. In een geschiedfilosofisch essay neemt Maud Rijks het ten slotte op voor ‘critical fabulation’ zoals gedefinieerd door Saidiya Hartman. Ze ziet deze praktijk geïllustreerd in Tiya Miles’ *All That She Carried: The Journey of Ashley’s Sack, a Black Family Keepsake* – een boek dat is geprezen om zijn ‘bold and innovative approach’ en ‘ability to wield an extraordinary empathy’.⁹ Wat nog maar eens bewijst: peer review is overal. Zelfs onallegaagse historische studies als die van Miles worden direct na verschijning blootgesteld aan de kritische blik van vakgenoten.

⁹ Colin Grant, bespreking van Tiya Miles, *All That She Carried*, *The Guardian* (12 juli 2023), online op <https://www.theguardian.com/books/2023/jul/12/all-that-she-carried-by-tiya-miles-review-social-fabric> (geraadpleegd 22 oktober 2024).